

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 5, Sayı 13, Kasım 2018, ss. 95-114.
Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 5, Issue 13, November 2018, pp. 95-114.
ISSN 2148-5704
DOI Number: 10.17822/omad.2018.113
Geliş Tarihi/Received: 15.08.2018 Kabul Tarihi/Accepted: 11.10.2018

I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA OSMANLI'DA SİNEMACILIĞIN ŞİRKETLEŞME TEZAHÜRLERİ: ŞARK İTTİHAD SİNEMA VE TİYATRO OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ*

Emergence of Incorporation of the Cinema Companies in the Ottoman Empire during the First World War: Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi (East Union Cinema and Theatre Ottoman Joint-Stock Company)

Feyza KURNAZ ŞAHİN**

Öz: Osmanlı Devleti'nin son dönemleri siyasi ve ekonomik alanda birçok sıkıntının baş gösterdiği dönem olmakla birlikte anonim şirketlerin çoğalması açısından oldukça verimlidir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde 1850'lerden itibaren yerli ve yabancı sermaye sahiplerinin kurduğu anonim şirketlere rastlamak mümkündür. Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin sayısı II. Meşrutiyet'in liberal politikaları sonucunda artmış, Balkan Savaşları sonrasında gelişen "Türkçülük" siyasetine paralel olarak millî iktisat döneminin yaşandığı I. Dünya Savaşı sürecinde ise yerli sermaye oluşturma çabaları millî şirketlerin kurulmasını hızlandırmıştır. İttihat ve Terakki millî şirketlerin kurulmasına önyak olmuş, cemiyetin ileri gelenleri üreticiyi, esnafı ve tüccarı örgütleyerek millî ticaretin doğmasına ortam hazırlamışlardır. Çalışmanın konusunu oluşturan "Şark İttihat Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi" de bu dönemde kurulan ve sinemacılık alanında faaliyet gösteren ilk girişimler arasında yer almaktadır. Araştırmanın temel kaynaklarını Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan ve "Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi" hakkında bilgileri ve şirketin nizamnamesini içeren Sadaret Divan Mukavelemeler, Bâb-ı Âlî Evrak Odası, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umum Müdüriyeti evrakı oluşturacaktır. İlaveten araştırmayla ilgili bilgi ve yorumlara yer veren süreli yayınlar ve diğer kaynaklar da dikkate alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Sinema, I. Dünya Savaşı, Şirketleşme, Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi

Abstract: During the last period of the Ottoman Empire many problems appeared in political and economic fields; however, this period was highly efficient in terms of increasing the number of the joint-stock companies. In this sense, it was possible to see the joint-stock companies that the national and foreign capital owners established starting from 1850s in the Ottoman Empire. The number of the companies operating in various fields increased as a result of the liberal politics of the second constitutional era, and the efforts to create domestic capital in the period of World War I during which the period of national economy was experienced in parallel with the "Turkism" politics developing after the Balkan Wars accelerated the establishment of national companies. "İttihat ve Terakki" (The Committee of Union and Progress) took a leading part the way for the establishment of national companies, the elders of the society organized the producers, the craftsmen, and the traders and paved the way for the birth of national commerce. Şark İttihad Cinema and Theater Ottoman Anonim Şirketi which constituted the subject of the present study was also one of the first initiatives established in this period and operating in the field of cinematography. Main sources of the present research were be Sadaret Divan Agreements, Bâb-ı Âlî Evrak Odası, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umum Müdüriyeti in the Ottoman Archive of the Prime Ministry including information and regulations about "Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi" (East Union Cinema and Theatre Ottoman Joint-Stock Company). Moreover, periodicals and other sources including information and comments about the research were also be considered.

* Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca desteklenmiştir. Proje No: 18.KARİYER.22.

** (Doç. Dr.), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Afyonkarahisar/Türkiye, e-posta: fsahin@aku.edu.tr; ORCID: orcid.org/0000-0002-4858-1639

Keywords: Ottoman Empire, Cinema, First World War, Incorporation, Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi

Giriş

Şirket; Arapça bir kelime olup anlamı ortaklık demektir. İslam hukuku bakımından şirket, “birden fazla kimseye bir şeyin ait olması ve onların bu şeyle başkalarından ayrılmış olması anlamına gelmektedir.”¹ Şirket kavramının modern hukuktaki anlamı ise “iki veya daha çok kişinin, kazanç sağlamak ve bunu paylaşmak niyet ve amacı ile iktisadi ve mali yarar sağlayan ve bu amacın gerçekleşmesine yeterli edinimleri bir araya getirip bu amaca tahsis ederek kurdukları çok taraflı bir akid”tir.²

Modern anlamda şirketlerin ortaya çıkışı Sanayi İnkılabı sonrasında oldu. Çünkü Sanayi İnkılabı ile insan gücünün yerini makinalar aldı ve üretim ciddi boyutlara ulaştı. Üretimdeki artış ticareti geliştirdi ve bu süreçte anonim şirketlerin kurulması hızlandı. Sanayi İnkılabı ile Avrupa’daki meslek örgütleri ve esnaf birliklerinden oluşan üretim ve ticaret işletmeleri hızla şirketleşme yoluna girdi. Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’la birlikte sistemli olarak başlayan Batılılaşma şirketleşme alanda da kendini hissettirdi. Çünkü Osmanlı Devleti de Avrupa ile aynı anda olmasa da üretimin artışından kaynaklı yeni sisteme ayak uydurmak durumunda idi. Çok geçmeden Osmanlı Devleti, anonim şirketler oluşturulması için yasal boşlukları giderme çabası içerisine girdi ve bu alanda hukuki düzenlemeler gerçekleştirdi. Bu anlamda anonim şirket kavramı Osmanlı Devleti’nde 28 Temmuz 1850 tarihinde çıkarılan Ticaret Kanunnamesinde yer aldı. Söz konusu kanunname 1807 tarihli Fransız Ticaret Kânunu’nun birinci ve ikinci kısımlarının tercüme edilmesiyle oluşturulmuş idi. Buna göre anonim şirket; “hiçbir hissedarın ismi zikredilmeksizin hisse senedi çıkararak teşekkül eden ticari kuruluşlardır. Bu tür şirketlerin idaresi geçici bir süre için görevlendirilen ve tayin ve azilleri mümkün olan yöneticiler tarafından yürütülür.”³

Osmanlı Devleti’nde XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra ticaret ve ekonomik düzenin işleyişinde yeni düzenlemeler getirildi.⁴ Yeni ticari sistemin esaslarını tespit etmek için çıkartılan 1864 tarihli Ticaret Kânunu’nun şirketleşmeyle ilgili 13-52. maddeleri anonim şirketlerin oluşturulma ve faaliyet göstermeleri için hukuki zemini düzenlemekte idi. Ancak bu düzenlemelere rağmen sanayi alanında anonim şirketler yok denecek kadar azdı. Bunda bürokratik engeller, iktisadi anlayış, sermaye birikiminin yeterli olmayışı, işgücü eksikliği gibi nedenler etkili oldu.⁵

Anonim şirketler hususunda yapılan düzenlemeler her geçen dönem arttı. II. Abdülhamid döneminde şirket olgusu Kanun-i Esasi’ye de girdi. 1876 tarihli Anayasanın “Osmanlı Devleti tebaasının hukuku” faslında yer alan 13. maddesinde “tebaa-i Osmaniye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sanat ve felahet için her nevi şirketler teşkiline mezundur” ifadesi yer aldı.⁶ Bu dönemde ayrıca anonim şirketlerin nizamnamelerinde yer alması gereken bilgileri gösteren bir iç tüzük şablonu oluşturuldu.⁷

Osmanlı Devleti anonim şirketlerin kuruluşunu destekledi. Zira bu yolla tasarrufu arttırma, tasarrufları yatırıma dönüştürme amacını gütmekte idi. Böylece yabancı sermaye ve dış

¹ Doruk Gönen, “İslam Hukukunda Mudarebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHF)*, C. LXIII, S. 1-2, (2005), s. 194.

² Ali Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 21-22.

³ A. Akyıldız, *age.*, s. 21-22.

⁴ Mustafa Kurt, Kemalettin Kuzucu, Baki Çakır, Kemal Demir, “19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması”, *OTAM*, 40, (Güz 2016), s. 247.

⁵ Haydar Kazgan, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Şirketleşme*, Vakıfbank Yay., İstanbul 1999, s. 47; Hasan Hüseyin Akgül, *Zihniyet, Din ve İktisat, Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplumunun İktisadi Zihniyet Dönüşümü ve Tipolojik Analizi*, Açılım Kitap, İstanbul 2014, s. 182-183.

⁶ *Düstur*, Cüz-i Rabi, Maarif Nezaret-i Celilesinin Ruhsatıyla, Matbaayı Amire, İstanbul 1295, s. 5.

⁷ A. Akyıldız, *age.*, s. 22-23.

borçlanmayı da azaltabilecekti. Ancak bu politikadan umulan gelişmeler sağlanamadı. Çünkü halkın tasarruf ederek şirket çatısı altında yatırım yapma alışkanlığı yoktu.⁸ II. Meşrutiyet öncesinde şirketleşme faaliyetleri yeterli başarıya ulaşmadı. Bunun temel sebepleri, keyfi yönetim anlayışı, mevzuat yetersizliği, Osmanlı mevzuatına tüzel kişiliğin henüz girmemiş olması idi. Nitekim bunun bir sorun olduğunu gören Cavid Bey, Osmanlı ekonomik yapısında tüzel kişiliğin bulunmadığına dikkat çekmiş ve şirketlerin emlak tasarrufu yapamadıklarını ve bunun da iktisadi gelişime engel olduğunu vurgulamıştır. II. Meşrutiyet öncesi şirketleşme çabalarını etkisiz kılan diğer bir unsur ise ticaret eğitimine yeterli önemin verilmeyişidir. Öte yandan Osmanlı toplumunun girişimci karaktere sahip olmaması,⁹ devlet memurluğunun yeğlenmesi ticareti ve şirketleşmeyi engelleyen diğer koşullar içerisinde yer almaktadır.¹⁰

Bu gelişmelerin yanında Osmanlı Devleti 1881-1913 yıllarında mali bunalım yaşamasına rağmen millî gelirden artış sağlamış, ekonominin diğer değişkenlerinde belirgin biçimde gelişmeler yaşanmıştır. Millî gelirin artışı, dış ticarete yükseliş, demiryolu ve limanların inşasıyla tarımda da teknik gelişmeler baş göstermiştir. Bütün bu gelişmeler şirketlerin artışıyla da beraberinde getirmiştir.¹¹ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulan anonim şirketler yabancı sermayenin Osmanlı ekonomisine nüfuz etmesinin araçlarından birisi olarak görülmektedir. 1849-1910 arasında 94 anonim şirket kurulduğu ifade edilmektedir. Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren bu şirketlerin 28'i ulaştırma, 31'i madencilik, kamu hizmetleri ve sanayi, 17'si bankacılık, 12'si ticaret alanında, 6'sı ise başka alanlarda faaliyet göstermekteydi. Bu şirketlerin önemli bir bölümü yabancı sermayeliydi.¹²

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ekonomide liberal iktisat politikaları izlenmeye başlandı. Osmanlı'da ticaretin geliştirilmesi için girişimcilik özendirilerek yabancı sermayeye bazı avantajlar sağlandı. Bu dönemde şirketleşmede ciddi bir artış gözlemlendi. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, II. Meşrutiyet'in yabancı sermayeye geniş olanaklar vermesi küçük üretici ve küçük esnaf pozisyonunda olan Müslüman tüccara büyük bir darbe vurdu. Müslüman tüccar yabancı sermaye ile rekabet edemediği için ekonomide varlığını devam ettiremedi.¹³ Ekonomik alanda yaşanan buhranlar ve gelişen siyasi olaylar Türk ulusçuluğunun oluşmasına neden olmuş ve özellikle Balkan Savaşları yenilgisi ve ardından başlayan göçler Türkçülük ideolojisinin benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte İttihat ve Terakki yöneticilerinin Alman devlet modelinden etkilenmeleri de millî iktisat politikasının benimsenmesini olanaklı kılmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında ekonomide liberal görüşler etkisini kaybetmiş, List, Carey, Rae, Cuesse gibi millî iktisatçıların görüşleri önemli hâle gelmiştir. Savaş ekonomisinden de yararlanarak "*millî iktisat*" politikaları uygulamaya konulmuştur. II. Meşrutiyet Döneminde gündeme gelen ulusçuluk ve I. Dünya Savaşı'nın kendine özgü koşulları millî iktisat politikasının daha da derinleşmesine sebep olmuştur.

I. Dünya Savaşı'yla birlikte kurulan şirketlerin çoğunda yerli sermaye oldukça hâkimdir. Esasen II. Meşrutiyet öncesinde sermayenin yetersizliği yanında ekonomik olarak ticari yaşamın güçlenmesini sağlayacak ve teşvik edecek, ortaklıkları sağlayacak ve anonim şirketlerin kurulmasını kolaylaştıracak ortam ve mevzuat yoktu. İttihat ve Terakki ileri gelenleri sermaye birikiminin sağlanması ve aynı zamanda sermayeye güvence sağlanması gerektiği üzerinde durmuşlardı. İttihat ve Terakki döneminde Müslüman Türk unsurlar girişimciliğe özendirilmiş,

⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yay., 11. Baskı, İstanbul 2012, s. 428.

⁹ Cenk Reyhan "Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri" adlı eserinde Osmanlı toplumunun Weber'ci şarkiyatçı görüşün tanımladığı, "*hesap kitapçı anlamaz, girişimcilik ruhundan yoksun, miskin insan*" tiplmesine uymadığını Bursa örneğini vererek kanıtlamaktadır. Reyhan; yaygın görüşün aksine Bursa'daki bir kişi Mısır'daki bir kişiyle iş ortaklığı yapacak kadar ticari girişimde bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cenk Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008, s. 268.

¹⁰ Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat 1908-1918*, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2012, s. 152-154.

¹¹ Çağlar Keyder, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 247.

¹² A. Tabakoğlu, *age.*, s. 428.

¹³ Z. Toprak, *age.*, s. 157-158.

I. Dünya Savaşı ile birlikte dışa kapalı bir ekonomi politikası izlenmesi, ithalatın azalması, yerli üreticinin fiyatlar üzerindeki hegemonyasını artırarak “*harp zengini*” olarak ifade edilen bir grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁴

Osmanlı Devleti’nde 1914-1918 döneminde anonim şirketlerin oldukça arttığı gözlemlenir. 1908 yılına kadar Osmanlı’da kurulan veya esas faaliyeti Osmanlı topraklarında olan şirket sayısı 86 olarak verilmektedir. II. Meşrutiyet ile birlikte bu sayı artmış 1908-1918 döneminde 236 şirket kurulmuştur. Böylece %274’lük bir artış söz konusudur. 1908’den 1913’e kadar faaliyete geçen şirket sayısı 113’tür. II. Meşrutiyet döneminin liberal dönemi olarak anılan ilk beş yılda (1908-1913) kurulan anonim şirketlerde yabancı unsur ortaklığına gidilmiş, “*millî iktisat*” dönemi olarak nitelendirilen 1914-1918 döneminde ise faaliyete geçen anonim şirketlerin çoğunda Müslüman Türk unsurlar dikkat çekmiştir.¹⁵

Şirketleşme alanındaki bu gelişmeler sinema sektörünü de etkiledi. Sinemacılıkta dışa bağımlı bir yapı söz konusu idi. Osmanlı Devleti Avrupa ile kıyaslandığında bu sektörde oldukça geride kalmıştı ve sinemacılık alanında faaliyet gösteren yerli bir şirket yoktu. Sinema işletmeciliği tamamen yabancı uyrukluların veya azınlıkların elinde idi. Sinema merakı toplum nezdinde gittikçe yaygınlaşınca bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin varlığına ihtiyaç duyuldu. Araştırmanın konusunu oluşturan Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi de bu ihtiyaçlardan kaynaklı olarak Türk ve yabancı ortaklığına dayanan ve sinemacılık alanında faaliyet göstermek için kurulan bir anonim şirkettir.

1) Osmanlı Devleti’nde Sinemacılığın Gelişimi ve Şirketleşme

Sinema XIX. yüzyılın bilimsel çalışmasının ürünü olarak binlerce insanı ve kitle eğlence ve iletişim araçlarını kullanan bir endüstri hâline geldi. Sinema sektörünün ulaştığı güç her geçen yıl artarak devam etmektedir. Sinema sinematografinin keşfiyle başladı. Sinematografi ise birçok fotografik fotoğrafın bir ekranda kaydedilmesi ve ardından hızlı bir şekilde yansıtılmasıyla hareket yanılmasıdır. Sinema belli bir kişi tarafından icat edilmedi. Bununla birlikte 1891’de ABD’deki Edison Şirketi, tek bir kişiyi hareketli resimleri izlemek için etkinleştiren Kinetoscope’un bir prototipini başarıyla gösterdi. Bilahare 1895 yılının Aralık ayında Paris’teki Lumière kardeşler yansıtılan hareketli görüntüleri seyirci ile buluşturdu ve böylece sinema gösterimi başlamış oldu. İlk başta, filmler oldukça kısa idi ve hatta bazen sadece birkaç dakika ve daha az sürüyordu. Filmler için özel sinemalar yoktu. Filmler fuar alanında, müzik salonlarında ya da bir ekranın kurulabileceği karanlık bir odada gösterildi. Sinema filmlerinin bu dönemde konuları ise bölgesel aktiviteler, kısa komediler ve haber değeri olan olaylardan ibaretti. Kısa olmasına rağmen üretilen filmlere toplum rağbet gösterdi ve çok sayıda izleyici bu etkinliğe katılmaya başladı.¹⁶

Sinemacılığın gelişiminde I. Dünya Savaşı etkili oldu. 1914’te birçok ulusal film endüstrisi kuruldu. ABD başta olmak üzere Avrupa, Rusya ve İskandinavya bu alanda gelişme gösterdi. Bu dönemde filmler uzadı, hikâye anlatımı ya da anlatı baskın hâle geldi. Film endüstrisindeki gelişmeler ve ilerlemeler seyirci sayısını arttırdı. Bu nedenle sinema endüstrisi, üretim, dağıtım ve sergiye daha fazla sermaye ayırma noktasına geldi. Bunun sonucunda büyük stüdyolar kuruldu ve özel sinemalar inşa edildi. Sinemanın ilk 30 yılı, sinemanın büyümesi, anlatı biçiminin oluşturulması ve teknolojinin iyileştirilmesi ile geçti 1909’da ise British Kinemacolor prosesi ile sinemada renklendirme kullanılmaya başlandı¹⁷.

Sinemanın Osmanlı topraklarına girişi ise devletin son dönemlerine denk gelmektedir. 1896 yılının son ayları ile 1897 yılının başlarında ilk olarak saray çevresinde gösterilmeye

¹⁴ Z. Toprak, *age.*, s. 156-157.

¹⁵ Z. Toprak, *age.*, s. 175.

¹⁶ Donald W. McCaffrey and Christopher P. Jacobs, *Guide to the Silent Years of American Cinema*, Greenwood Press, Westport, Connecticut 1999, s. 2-3.

¹⁷ D. W. McCaffrey and C. P. Jacobs, *age.*, s. 3.

başlayan sinema, bilahare yaygınlık kazandı ve halk arasında da rağbet gördü.¹⁸ Bu tarihlerde Osmanlı'da film gösterimleri genellikle Weinberg tarafından yapılmakta idi. Bilahare 1898'de Fransız Cambon adlı şahsın yaptığı film gösterimleri halkın beğenisine mazhar oldu. Bunun temel sebebi sinema makinesinin kalitesi ve uzunluğu ve Türkçe açıklamalar yapılması idi. İlk zamanlarda film gösterimleri için özel salonlar bulunmuyordu. Sinema kahvehanelerde gösterilmekte, sinemacılar sinema makinelerini gösteri yapacakları yere taşıyarak seyirci ile buluşmakta idi. Sinemanın halk arasında yaygınlaşması ve sevilmesi Weinberg'i harekete geçirdi. Sigmund Weinberg 1908'de İstanbul'da ilk sinema salonu olan Pathe Sinemasını açtı ve böylece 1908'den itibaren sinema özel salonlarına kavuştu. Bilahare Beyoğlu'nda "Palas", Taksim'de "Majik" sinemaları açıldı ve bu sinemaları İstanbul'un diğer semtlerinde açılan sinemalar izledi. İzmir'de de sinema salonları yaygınlaştı.¹⁹

II. Abdülhamid döneminde sinema işletme daha yasal bir zemine oturdu. Zira II. Abdülhamid sinemanın bilgi edinme, toplumu eğitime ve eğlendirme gibi özelliklerini kullanmak istedi.²⁰ Bu alanda yasal düzenlemeler yapılarak 29 Mart 1903'te bir nizamname yayımlandı. Nizamname esasına göre Osmanlı'da sinema gösterileri yapma hakkı Müslüman veya gayrimüslim ayırt etmeksizin 35 sene müddetle herkese tanındı. Bu hak sahipleri anonim şirket de kurabilecekti.²¹ Bu imtiyazla sinemanın eğitici ve öğretici özelliğinden yararlanılmak istendi.²² Bu yasal düzenlemeler ve sinema alanında şirketleşmenin özendirilmesi bu alanda faaliyet gösteren kişilerin ortaklık kurmasını teşvik etti. Nitekim sinema işletmeciliği alanında I. Dünya Savaşı sırasında kurulan önemli şirketlerden biri de "Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi"dir.²³

Bu gelişmelere rağmen sinema sektöründe millî şirketlerin kurulması ve yaygınlaşması mümkün olmadı. Ancak bu alanda Ordu Sinema Dairesi ve bazı hayır cemiyetlerinin önemli katkıları bulunmaktadır. Örneğin Donanma Cemiyeti 1910 yılında askerî amaçlı sinema filmleri çekerek halka gösteren ilk cemiyet olmuştur. Özellikle Reşadiye Zırhlısının denize indirilişi filme alınarak halka gösterildi.²⁴

Öte yandan I. Dünya Harbi sürerken Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı olarak ülke yönetiminde söz sahibi olan Enver Paşa'nın sinemaya katkılarını söylemek gerekir. Enver Paşa 1915 Almanya gezisinde Alman ordusu içinde bir birim olarak sinema kolunun kurulduğunu, burada savaştan görüntüler çekilerek belgeler oluşturulduğunu ve Almanların sinema yoluyla savaş propagandası yaptıklarını gözlemledi. Almanlar askere yeni alınmış erlerin eğitilmesi konusunda da sinemayı kullanmakta idi. Enver Paşa gezide gördüklerinden etkilendi ve elde ettiği tecrübeler ile 1915 yılında "Merkez Ordu Sinema Dairesi"ni kurdu. Kurumun başına ise

¹⁸ Levent Yılmazok, *Türk Sinemasının Ulusal Karakterini Etkileyen Öğeler ve Seyirci Sinema İlişkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 20; Mustafa Temel, "Sinemanın Osmanlı'da Yaygınlaşmasında Sinema Dergilerinin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 40 (Ekim 2015), s. 777; Celal Hayır, "The Turkish Cinema Between Its Inception and Downfall A Historical Overview", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 35, (Aralık 2014), s. 809.

¹⁹ Alim Şerif Onaran, *Muhsin Ertuğrul'un Sineması*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 19-23.; Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi*, Kabalıç Yayinevi, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 15-21.

²⁰ Özde Çeliktemel-Thomen, "Denetimden Sansüre Osmanlı'da Sinema", *Toplumsal Tarih*, No: 255, (Mart 2015), s. 72-73.

²¹ Ali Özuyar, *Devlet-i Aliyye'de Sinema*, De Ki Basım Yayım, İstanbul 2007, s. 12-13.

²² Özde Çeliktemel-Thomen, "1903 Sinematograf İmtiyazı", *Toplumsal Tarih*, No: 229, (Ocak 2013), s. 26-32.

²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Dosya Usulü (İ.DUİT.)*, Dosya: 120/ Gömlek: 31, (01-01), Tarih: 6 Cemaziyelahir 1335/29 Mart 1333 (29 Mart 1917).

²⁴ Selahittin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK Yayını, Ankara 2000, s. 184; Keza 14 Kasım 1914 tarihinde heyecanlı bir kalabalık İstanbul'un yakınındaki Ayastefanos'taki bir Rus anıtını yıkmış, Fuat Uzkinay ise bu olayı filme almıştır. Böylece "Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı" adlı 150 metrelik film, ilk Türk filmi olarak kabul edilmektedir. Bkz. Nijat Özön, *Türk Sineması Kronolojisi (1895-1966)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968, s. 13, 41; Hakan Aydın, "Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya'da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910-1950)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 19, 2008, s. 62; Gökhan Akçura, *Aile Boyu Sinema*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s. 17.

film gösterimi yapan Romen uyruklu Sigmund Weinberg'i getirdi. Weinberg'in yardımcısı olarak da Fuat (Uzkinay), Mazhar (Yalay) ve Cemil (Filmer) Beyler görevlendirildi.²⁵

Bu alanda faaliyet gösteren diğer bir cemiyet ise Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'dir.²⁶ Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İtilaf Devletleri ordunun elinde bulunan malzemelere el koymaya başladı. Sinema araçları da bu anlamda tehlikeye düşmüş idi. Bu nedenle askerî bir kuruluş olan Merkez Ordu Sinema Dairesi, Harbiye Nezareti vasıtasıyla sinema makine ve araçlarını Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'ne bağışladı. Bunun yanında yarı askerî bir kuruluş olan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti de elinde bulundurduğu sinema malzemelerini İtilaf Devletlerine teslim etmemek için Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'ne devretti. Harbiye Nezareti tarafından bağışlanan sinema makineleri ve aletleri ile Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'ne bağlı bir sinema film müessesesi oluşturuldu. Malûlîn-i Guzât Sinema Dairesi adı verilen bu kurum 1919'da faaliyete geçti. Bu müesseseye bağlı olmak üzere Şehzadebaşı'nda Millet Tiyatrosu'nda ve Üsküdar'da iki sinema kuruldu.²⁷

Osmanlı Devleti'nde millî sinemanın doğuşu I. Dünya Savaşı döneminde oldu. Yukarıda ifade edildiği gibi millî sinema, millî film örnekleri Merkez Ordu Sinema Dairesi, Müdâfaa-i Milliye ve Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'nin çalışmalarıyla gerçekleşti. Savaş yıllarında sinema seyirci kitlesi oldukça arttı. İstanbul'da bütün gösteri alanları sinema gösterimleri için ayrıldı. Yerli film yok düzeyinde idi ancak yurt dışından çok sayıda film şeridi İstanbul ve diğer büyük kentlerde sürekli gösterilmekte idi. Bu sayede Avrupa şirketlerine büyük sermayeler aktarıldı. II. Meşrutiyet ile başlayan "millî iktisat" dönemi sinemacılık alanında da kıpırdanmaya neden oldu. Bu dönemde İttihat ve Terakki'nin uyguladığı Müslüman-Türk halkın girişimciliğe özendirilmesi ve millî sermaye yaratılması çabaları etkili oldu. Sinemacılığın dağıtım alanına savaş yıllarında Türkler de girmeye başladı. İstanbul'da Türklerin işlettiği sinema salonları açıldı. Ancak film yapımında yaşanan gelişmeler ve sinema salonlarında Türk işletmecilerin görülmesine rağmen sinemacılık alanında şirketleşme aynı hızla gerçekleşmedi.²⁸

Osmanlı Devleti'nde sinema alanında faaliyet gösteren yabancı şirketler vardı. Bu alanda millî şirketler oluşturulamadı. Bunun temel sebebi sermaye eksikliği idi. Sinemacılık alanında teknik elemanın yetersizliği de şirketleşmenin önünde engel teşkil etmiş olabilir. Öte yandan Müslüman girişimcilerin bu alana yatırım yapacak ve şirketler kuracak birikim ve bilgiye sahip olmamaları da şirketleşmeyi geciktirmiştir. Nitekim Cevdet Reşid "Yarın" dergisinde kaleme aldığı bir yazıda bunu dile getirmiştir. Cevdet Reşid, Türkiye'de sinemanın öneminin yeterince anlaşılmadığını, devlet yetkililerine müracaat etmesine rağmen müspet cevap alamadığını, Türkiye'de sinemanın maddi kazanımının farkına varan tüccarların dahi bulunmadığını, oysa sinemanın yüzde yüz kâr getiren bir alan olduğunu ifade etmiştir.²⁹ Kemal Emin de aynı fikirdedir. Kemal Emin'in "Temaşa" dergisinde yayınlanan "Bizde Sinemacılık" adlı yazısında Türkiye'deki sinema faaliyetleri değerlendirilmiş ve Türkiye'de birkaç müessesenin sinemacılığa teşebbüs ettiğini fakat henüz istenilen düzeyde bir eserin ortaya konulmadığını ifade etmektedir. Kemal Emin bunun sebeplerini açıklarken bir film çekmek için birçok bileşene ihtiyaç olduğunu ve bunlardan en önemlisinin ise para olduğunu dile getirmiştir. Ardından senaristlere, bunları sahneleyecek sanatkârlara, dekorculara ve daha birçok teknik sınıfa gerek

²⁵ N. Özön, *age.*, s. 13; Battal Odabaş, "Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belge(sel) Film ve Kurtuluş Savaşı Filmleri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S: 24, 2006, s. 206-207; Ahmet Tolgay, *Sinema Albanisi, Beyaz Perde Üstüne Yazılar*, Meral-Tekin Birinci Vakfı Yayını: 2, Lefkoşa 1996, s. 51.

²⁶ Feyza Kurnaz Şahin, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Harp Malûllerinin Sosyoekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2014, s. 265 vd.

²⁷ Feyza Kurnaz Şahin, "Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türkiye'de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:88, Mart 2014, s. 10-11.

²⁸ İ. Arda Odabaşı, *Millî Sinema Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*, Dergah Yay., İstanbul 2017, s. 141-143.

²⁹ Cevdet Reşid, "Sinema Hakkında Notlar I", *Yarın*, 1 Kânunuevvel 1337/1 Aralık 1921, Nr. 8, s. 12.

duyulmaktadır. Yazar, bir sinema operatörü ile bütün bunları gerçekleştirmenin mümkün olmayacağını ifade etmiştir.³⁰

İfade edilen nedenlerden dolayı sinemacılık ve bu alandaki faaliyetler yabancı şirketler aracılığıyla gerçekleştirildi. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla hükümetin yabancı şirketler üzerinde denetimi arttıran kanunlar çıkarması yabancı şirketleri farklı arayışlara itti. Nitekim sinemacılık sektöründe faaliyet gösteren bazı yabancı şirketler isim değişikliğine giderek veya şirketlerini Osmanlı şirketine çevirerek faaliyetlerini sürdürmeye çalıştı.³¹ Çünkü Osmanlı Devleti 23 Mart 1916'da (10 Mart 1332) çıkardığı "Müessesat-ı Nafia ile İmtiyazsız Şirketler Muhaberat ve Muamelatında Türkçe İstimali Hakkında Kanun" ile şirketlerin haberleşme ve yazışmalarında Türkçe kullanma zorunluluğu getirdi. Hükümetin bu Kânunu çıkarmaktaki temel amacı yabancı şirketlerin Türkçeyi kullanmalarını sağlamaktı. Bunun yanında Osmanlı vatandaşlarına şirketlerde istihdam sağlamak da amaçlanmakta idi.³² Örneğin İngiliz "The Franco Eastern Sinema Limited" şirketi Osmanlı topraklarında sinemacılık işiyle uğraşmakta idi. Ancak savaş çıkınca İngiltere ile ilişkilerin kesilmesi, ticaretin sınırlandırılması ve Türkçenin kullanımıyla ilgili Kânunun çıkması nedeniyle Osmanlı şirketine dönüşme çabası içerisine girdi. Şirket bunun için nizamnamesinde değişiklik yapılmasına dair Ticaret ve Ziraat Nezaretine başvurdu. Keza İstanbul ve diğer Osmanlı beldelerinde sinemalar tesis etmek ve işletmek üzere on bir bin Osmanlı lirası sermaye ve yirmi sene müddetle "Eastern Sineması Osmanlı Anonim Şirketi" adıyla bir Osmanlı şirketine çevrilmesi için yeni bir nizamname hazırlanarak Ticaret ve Ziraat Nezaretine sunuldu. Nezaret söz konusu talebi Şûra-yı Devlet'e havale etti.³³

Yine Aydın vilayetinde kurulmuş olan "Levant Sinematograf" adlı İngiliz şirketi de Türkçe kullanım zorunluluğu nedeniyle adını "Şark Sinematografı Osmanlı Anonim Şirketi" olarak değiştirmek için Ticaret ve Ziraat Nezaretine başvurdu. Nezaret aynı şekilde talebi Şûra-yı Devlet'e havale etti. Burada Maliye ve Nafia dairesinin hazırlamış olduğu mazbata üzerinden mesele Şûra-yı Devlet tarafından tartışıldı ve nizamnamesinde yapılan değişiklikler sonucunda şirketin isminin değiştirilmesine karar verildi. Bu kararın ardından 14 Kânunusani 1332/27 Ocak 1917 tarihli İrade-i Seniyye ile şirketin adı "Şark Sinematograf Osmanlı Anonim Şirketi" oldu.³⁴

İstanbul'da ve diğer şehirlerde sinema seyirci ve salonlarının artması, savaş nedeniyle muhasım devletlerle yapılan ticaretin azalmasına³⁵ bağlı olarak film akışındaki aksaklık, millî sermaye yaratma çabası çerçevesinde millî şirketlerin kurulmaya başlaması, yabancı şirketlere denetim konulması gibi sebepler küçük olsa da bazı adımların atılmasına neden oldu. Osmanlı Devleti'nde sinema alanındaki şirketleşme İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin teşvikiyle I. Dünya savaşı yıllarında gerçekleşti. Bu şirketler yabancı ortaklıklı şirketler idi. Söz konusu şirketlerden birisi çalışmanın konusunu oluşturan ve 1917'de kurulan Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi'dir. Ayrıca 1918 yılında kurulan ve Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi'nin faaliyet alanından daha geniş bir sahaya sahip olan "Teşebbüsat-ı Temsiliye Osmanlı Anonim Şirketi"nin adını zikretmek de gereklidir. Anılan şirket her nevi tiyatro, sinema, sirk, gazino, lokanta, birahane, pastacı, şekerçi ve umuma mahsus bahçeler ve benzeri tesislerin inşa, iştirak edilerek işletilmesi işleriyle uğraşmak üzere kurulmuştur. Şirketin kurucuları, Mehmet Celal Bey, Malik Ahmet Bey, M. Sinyosoğlu Efendi, H. Tomapiriyos Efendi, Mösyö Yonkerman, Mösyö Anari ve Mösyö J. Löman'dır. Şirketin müddeti elli yıl

³⁰ Kemal Emin, "Bizde Sinemacılık", *Temaşa*, 1 Nisan 1335/1 Nisan 1919, Nr. 15, s. 1-2.

³¹ BOA, *Şûra-yı Devlet Evrakı (ŞD.)*, 1253/12, Tarih: 5 Nisan 1331 (18 Nisan 1915).

³² A. Akyıldız, *age.*, s. 76-77.

³³ BOA, *ŞD.*, 1253/12, Tarih: 5 Nisan 1331 (18 Nisan 1915).

³⁴ BOA, *İDUİT.*, 120/24, Tarih: 14 Kânunusani 1332 (27 Ocak 1917).

³⁵ Gürsoy Şahin, "Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı Sırasında Rakip Devletlerle Olan Ticari İlişkilerini Düzenlemeye Yönelik Çabalarına Dair Bazı Tespitler", *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi, 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası, Bildiriler, C. 2*, Çanakkale 2015, s. 177-195.

olup, yüz on bin Osmanlı lirası sermaye ile kurulmuştur. Şirketin merkezi İstanbul Beyoğlu'dur ancak Osmanlı Devleti'nin diğer mahallerinde ve yabancı memleketlerde de şubeler açabilecektir.³⁶

2) Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi

Dava Vekili David Roso Bey ve ortakları 1917 yılının başlarında İstanbul'da ve memleketin diğer yerlerinde sinema ve tiyatro inşa etmek ve işletmek üzere yirmi iki bin Osmanlı lirası ve 25 yıl müddetle "İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi" adıyla bir şirket kurmak amacıyla Ticaret ve Ziraat Nezaretine başvuruda bulundu. Nezaret 3 Kânunusani 1332/16 Ocak 1917'de şirketin kurulmasıyla ilgili işlemlerin yürütülmesi noktasında durumu incelemek için meseleyi Şûra-yı Devlete havale etti. Tanzimat Dairesi 11 Şubat 1332/24 Şubat 1917'de konuyla ilgili bir mazbata hazırladı ve Şûra-yı Devlet'e sundu. Osmanlı makamları meseleyi bir süre müzakere etmek durumunda idi. Hatta şirket kurmak isteyenler uzun süre bürokratik işlemlerle uğraşmak zorunda kalabilmekte idiler. Aynı durum anılan şirket için de söz konusu oldu. Şirketin nizamnamesi Şûra-yı Devlet'te tartışıldı ve nizamnamenin bazı maddeleri değiştirildi. Buna göre David Roso ve arkadaşları tarafından belirlenen şirketin yirmi iki bin sermaye ile kurulması maddesi çıkartılarak şirketin sermayesi on bir bin liraya indirildi. Ayrıca şirketin kuruluş amacına uygun olarak şirketin unvanına "Şark" kelimesi eklendi. Yine meclis-i idarenin borç alma yetkisi kısıtlanarak borç alma yetkisi umumi heyetin kararına bağlandı. Nizamnamenin altıncı maddesinde yer alan hisse senetlerinin bir tarafının Türkçe diğer tarafının ise Fransızca ile düzenleneceği ifadesi değiştirilerek hisse senedinin Türkçe düzenlenmesine karar verildi. Bunun dışında nizamnamenin 13, 36 ve 39. maddelerinde de ufak değişiklikler yapıldı.³⁷

Şirketin kurulması için başvuru ilk nizamnamesinde kurucular arasında birkaç Meclis-i Ayan üyesi de bulunmakta idi. Şûra-yı Devlet'in şirket nizamnamesini incelerken yaptığı tartışmalardan birisi de bu konu üzerinde oldu. Şûra-yı Devlet heyetinden Nazif, Saadetin, Bahri Beyler ile Mustafa Efendi, devlet memurlarının kurumlara ve idare meclisi üyeliği gibi anonim şirketlere girmelerinin sakıncalı olduğunu dile getirdiler, dolayısıyla Meclis-i Ayan'a üye kişilerin anonim şirketlere girmelerinin caiz olmayacağı fikrini ileri sürmüşlerdir. Heyet bu durumu tartışmış, ancak Terakkiyat-ı İtibar Bankası'nın dâhilî nizamnamesi için düzenlenmiş olan mazbatada bu durumun ele alındığı, kararın ekseriyetle açıklandığı üzere ayanın anonim şirketler kurucuları arasında yer almasında bir engel olmadığı, bu nedenle Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Anonim Şirketi'nde yer alan ayanların da isimlerinin nizamnamede yer alabileceği kararlaştırıldı.³⁸

Söz konusu düzenlemelerin yapılmasının ardından Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesinin hazırlamış olduğu mazbatada üzerinden nizamname son şeklini aldı ve Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi unvanı altında bir şirket teşkiline ve bu şirketin nizamnamesinde gerekli değişikliklerin yapılmasına karar verildi.³⁹

a) Şirketin Kuruluşu ve Amacı

Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi 29 Mart 1333/29 Mart 1917 tarihli İrade-i Seniyye ve Şûra-yı Devlet ve Meclis-i Vükela kararları ile kuruldu.⁴⁰ Şirket İstanbul'da ve umumiyetle Şarkta tiyatro ve sinemalar inşa etmek ve işletmek üzere on bir bin Osmanlı lirası sermaye ve yirmi beş sene müddetle faaliyet gösterecektir. Şirket

³⁶ BOA, *Babialı Evrak Odası Divan Kalemi Mukavelenameler (A.DVN.MKL.)*, 64/27, Tarih: 22 Rebiulahir 1336/4 Şubat 1334 (4 Şubat 1918).

³⁷ BOA, *İ.DUİT.*, 120/31, Tarih: 11 Şubat 1332/2 Cemaziyevvel 1335 (24 Şubat 1917).

³⁸ BOA, *İ.DUİT.*, 120/31, (01-01), Tarih: 30 Cemaziyevvel 1335/24 Mart 1333 (24 Mart 1917).

³⁹ BOA, *İ.DUİT.*, 120/31, (01-01), 3-1,4-3, Tarih: 2 Cemaziyelahir 1335/25 Mart 1333 (25 Mart 1917).

⁴⁰ BOA, *İ.DUİT.*, 120/31, (01-01), Tarih: 6 Cemaziyelahir 1335/29 Mart 1333 /30 Mart 1917; BOA, *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)*, 247/10, Tarih: 25 Mart 1333 (25 Mart 1917); Celali Yılmaz, *Osmanlı Anonim Şirketleri*, Scala Yayınları, İstanbul 2011, s. 239.

nizamnamesinin birinci maddesinde şirketin kuruluş amacı ve faaliyet alanları ayrıntısıyla verilmiştir. Buna göre Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi, şirketinin merkezi Dersaadet'te olmak üzere ve umumiyetle Şarkta tiyatrolar ve sinemalar inşa etmek ve işletmek, sinema şeritlerini ve sinema ve tiyatroya ait bütün malzemeleri imal etmek ve bunların ticaretiyle uğraşmak ve her nevi ilancılığını yapmak bizzat veya ortaklık suretiyle bu alanlarda faaliyette bulunmak üzere kurulmuştur.⁴¹ Şirketin amacı irdelendiğinde şirketin sinema film yapım şirketi olmadığı dağıtımçı bir şirket özelliğinde olduğu görülmektedir.

Şirketin kurucuları Osmanlı şairlerinden Celal Sahir, Nişantaşı Harbiye Caddesinde ikamet eden Osmanlı muharrirlerinden Hikmet Bey, tüccardan Sigmund Wienberg, Ferdinand Raysor, dava vekili David Roso ve K. Kolombo Efendilerdir.⁴² Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi Osmanlı Devleti'nin kanun ve nizamlarına tabi olarak resmi işlerini ve faaliyetlerini sürdürecektir. Şirketin merkezi İstanbul'dur ancak başka yerlerde de şubeleri bulunabilecektir.⁴³

Şirketin işleyişi ile ilgili bütün bilgiler nizamnamede yer almaktadır. Nizamname 29 Mart 1333'te hazırlanmış olup dokuz fasıl ve kırk yedi maddeden oluşmaktadır. Nizamnamenin ikişer nüshası mutat olduğu üzere Dersaadet Kâtib-i Adillğine tescil ettirilmiş, bu nüshalardan birisi Divan-ı Hümayun kaleminde saklanmak üzere takdim edilmiştir.⁴⁴ Nizamnamede bulunan esaslara göre hükümet şirketin kuruluşuna izin verdikten sonra şirketin dâhilî nizamnamesi bir ay içinde Takvim-i Vekayi'de veya şirketin faaliyetinin veya şubesinin bulunduğu yerdeki başka bir gazetede yayınlanacak idi. Keza hükümetin izniyle şirket nizamnamesinde meydana getirilecek her türlü tadilat gazeteler aracılığıyla ilan edilmek durumunda idi. Ayrıca her yıl umumi heyetin aldığı kararlar ve senelik bilanço suretleri İstanbul ve taşrada ilan edilirdi (madde 44). Şirket bir defaya mahsus olmak üzere 50 nüsha nizamnameyi Ticaret Nezaretine göndermek zorunda idi.⁴⁵

b) Şirketin Sermaye ve Hisse Senetleri

Şirket nizamnamesinin ikinci faslında sermaye ve hisse senetleri hakkında esaslar yer almaktadır. Buna göre şirketin beş bin beş yüz hissesi olup her bir hisse iki Osmanlı lirası tutarında olacaktır. Şirketin genel kurulu sermayeyi bir misli artırma yetkisine sahiptir ancak sermaye artırımı hükümetin izni ile yapılmak zorundadır. Ayrıca şirket lüzum gördüğü takdirde sermaye miktarını geçmemek kaydıyla tahvil çıkarabilecektir. Sermaye artırımına gidildiğinde çıkarılacak yeni hisse senetleri tercihan önceki hissedarlara verilecektir. Senetlerin yarı bedelleri ödenmesi hâlinde senetler hamiline ait olacaktır. Şirket hisse senedi numunelerini Ticaret Nezaretine göndermek zorundadır. Sermaye artırımına gidildiğinde satışa çıkarılan yeni hisse

⁴¹ BOA, *A.DVN.MKL.*, 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335; BOA, *MV.*, 247/10, Tarih: 25 Mart 1333 (25 Mart 1917); BOA, *İ.DUİT.*, 120/31, (01-01), 3-1,4-3, Tarih: 2 Cemaziyelahir1335/25 Mart 1333 (25 Mart 1917).

⁴² BOA, *A.DVN.MKL.*, 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335; BOA, *Bâbüâli Evrak Odası (BEO.)*, 4462/334628, 1-1, Tarih: 11 Cemaziyelahir 1330/3 Nisan 1333 (3 Nisan 1917). Şirketin 29 Mart 1333 tarihli nizamnamesinde şirketin kurucuları yukarıdaki isimlerdir. Söz konusu nizamname şirketin kuruluşunun onaylandığı ve son şeklini aldığı nizamnamedir. Ancak İktisadiyat Mecmuası'nda bu isimlerden bazılarında farklılıklar görülmektedir. Mecmuada şirketin idaresinde Ayandan Dilber Efendi, Celal Sahir Bey, Panciri Bey ve Raysor, Roso, Kolombo ve Simoryonti Efendiler sayılmıştır. Bkz. "Sinema Şirketi", *İktisadiyat Mecmuası*, Yıl 2, S. 50, 29 Mart 1333/29 Mart 1917, s. 7. Ancak bu isimler muhtemelen ilk başvuru sırasındaki verilen nizamnamede yer alan isimlerdir. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi Şûra-yı Devlet toplantısında nizamnamenin bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Hatta ayandan kişilerin şirket idaresinde olup olmayacağı tartışılmıştır. Muhtemelen bu isimlerden bazılarında değişiklikler olmuştur BOA, *A.DVN.MKL.*, 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335; BOA, *BEO.*, 4462/334628, 1-1, Tarih: 11 Cemaziyelahir 1330/3 Nisan 1333 (3 Nisan 1917). Arda Odabaşı "Milli Sinema" adlı eserinde şirketin kurucularını verirken İktisadiyat Mecmuası'ndaki veriyi kullanmıştır. BOA'yı kaynak olarak göstermemiştir. Bkz. İ. A. Odabaşı, *age.*, s. 144.

⁴³ BOA, *A.DVN.MKL.*, 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335 (30 Mayıs 1917).

⁴⁴ BOA, *A.DVN.MKL.*, 63/2, 03-01, Tarih: 5 Şaban 1335/29 Mayıs 1333 (29 Mayıs 1917).

⁴⁵ BOA, *A.DVN.MKL.*, 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335 (30 Mayıs 1917).

senetlerinin öncelikle hissedarlara teklif edilmesi oldukça önemlidir. Zira bu durum eski hissedarların korunduğunu göstermektedir.

Şirketin ilk sermayesinin tamamı imzalandıktan ve yüzde onluk kısmı toplandıktan sonra şirket teşekkül etmiş olacaktır. Hissedarlara ödeme yapacakları taksitler karşılığında senet verilecektir. Mutat olduğu üzere hisse senetlerinin iki nüshası Ticaret Nezaretine verilecek ve burada tasdiklenecektir. Şirketin hisse senetleri Türkçe olarak tanzim olunacak ve Fransızca tercümesi de beraber yazılabilecektir. Türkçesi asıl olarak kabul edilecektir. Şirket sermayesinin ilk taksimatı yapıp satışa çıkıldıktan sonra kalan kısmı şirketin ihtiyacına göre idare meclisinin vereceği karar doğrultusunda satışa çıkarılacaktır. Hisse senetleri satışa çıkarıldığında İstanbul veya gerekli görülen diğer mahallerde çıkan resmî veya gayriresmî iki kıta gazete ile en az otuz gün evvel ilan edilecektir.⁴⁶

Hisse senetlerinin şirket nazarında bölünmesi mümkün değildir. Şirket her hisse için bir sahip tanır. Hissedarların varis veya alacaklıları hiçbir vesile ile şirketin emlakine haciz koyduramaz ve şirketin idaresine müdahale edemez. Kişiler şirketin muhasebe defteri ile umumi heyetin kararlarını kabul etmek zorundadırlar.

Hisse senedi sahiplerinin senet taksitlerini ödememeleri durumunda yasal ödeme gününden itibaren yıllık yüzde altı oranında faiz uygulanmaktadır. Şirket taksitlerini vaktinde ödemeyen senet sahiplerinin ailelerini dava etmeye yetkilidir. Hatta hisseleri satmaya da yetkisi vardır. Satılacak hisse senetlerinin numaraları gazeteler aracılığıyla ilan edilecektir. İlan tarihinden on beş gün sonra şirketin hiçbir şekilde ihtar etmesine ve adli muameleye mecbur olmadan zarar ve ziyana sahibine ait olmak üzere Dersaadet ve diğer borsalarında müzayede yoluyla hisseleri satabilir. Bu tarzda satılan senetler eski senetlerin numaralarını ihtiva edecek şekilde yeni senet olarak kabul edilecektir. Satılan senedin hasılat tutarı hissedarın şirkete olan borcunu ödemek için tahsis olunacaktır. Hasılat tutarı borcunu ödemekte yetersiz kalmış ise bu miktar hissedardan istenecek, senedin satışından para artmış ise hissedara verilecektir.

Öyle anlaşılıyor ki şirketin faaliyetleri kısa sürede artmış ve şirketin umumi heyeti sermayenin artırılmasına karar vermiştir. Şirket kurulduktan yaklaşık bir yıl sonra Mayıs 1918'de sermaye artırımı için şirket nizamnamesinin sermaye miktarını belirten beşinci maddesinde değişiklik yapılması için hükümete başvurmuştur. Bunun üzerine mutat olduğu üzere Ticaret ve Ziraat Nezareti talebi Şûra-yı Devlete havale etmiştir. Şûra-yı Devlet sermaye artırımı hususunda Maliye ve Nafia Dairesinden konuyla ilgili bir mazbata hazırlanmasını talep etmiştir. 19 Mayıs 1334/19 Mayıs 1918 tarihli mazbatada Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Anonim Şirketi'nin sermaye artırımı ile ilgili beşinci ve on ikinci maddesinin değiştirilmesinin ve yeni bir madde eklenmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir.⁴⁷ Buna dair bir layiha hazırlanmıştır. Söz konusu layihanın birinci maddesinde Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi'nin nizamnamesinin beşinci maddesi tashih edilmiş ve on ikinci maddesinde üç sene için temin olunan azanın müddeti beş seneye çıkarılmış keza nizamnameye bir madde eklenerek şirketin sermayesi on bir bin Osmanlı lirasından kırk dört bin Osmanlı lirasına yükseltilmiştir.⁴⁸

Şirketin sermaye artırımı ile ilgili isteği Şûra-yı Devlet ve Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve sermayesinin artırılmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine 30 Mayıs 1334/30 Mayıs 1918 tarihli Padişah İradesi ile beşinci ve on ikinci maddelerinin düzeltilmesine ve nizamnameye bir madde eklenmesine karar verilmiştir.⁴⁹ Bunun sonucunda 5. Madde yeniden düzenlenerek

⁴⁶ BOA, *A.DVN.MKL.*, 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335 (30 Mayıs 1917).

⁴⁷ BOA, *İ.DUİT.*, 120/32, 02-01, Tarih: 18 Şaban 1336/30 Mayıs 1334 (30 Mayıs 1918); BOA, *İ.DUİT.*, 120/32, (1, 2, 3, 4), Tarih: 18 Şaban 1336/29 Mayıs 1334 (29 Mayıs 1918); BOA, *ŞD.*, 1257/22, Tarih: 15 Mayıs 1334/4 Şaban 1336 (15 Mayıs 1918).

⁴⁸ BOA, *İ.DUİT.*, 120/32, 04-01, BOA, *ŞD.*, 1257/22.

⁴⁹ BOA, *İ.DUİT.*, 120/32, Tarih: 19 Şaban 1336/30 Mayıs 1334 (30 Mayıs 1918); BOA, *MV.*, 249/101, Tarih: 18 Şaban 1336/29 Mayıs 1334 (29 Mayıs 1918).

şirketin sermayesi kırk dört bin Osmanlı lirasına çıkarılmıştır. Şirketin hisse senetlerinin her biri iki Osmanlı lirası tutarında olarak yirmi iki bin hisseye ayrılması kabul edilmiştir.⁵⁰

Şirket kârının taksimi ve maliyesi nizamnamenin altıncı faslında belli esaslara bağlanmıştır. Buna göre şirketin senelik kârının %6'sı sermaye, %5'i ihtiyat akçesi olarak ayrıldıktan sonra geri kalan kârın %20'si idare meclisine, %50'si hisse senetlerine, %30'u ise kuruculara verilecektir (madde 35). Umumi heyet her yıl hisse senetlerinden belli miktarda tedavülden alarak hasılatın bir miktar ayırabilecektir (madde 36). Keza olağanüstü masraflar için kullanılan ihtiyat akçesi de senelik kârın bir kısmından ayrılacaktır. Şirketin müddeti sona ermesi hâlinde bütün ödemeleri yapıldıktan sonra ihtiyat akçesi hissedarlar arasında taksim edecektir (39. Madde)

c) Şirketin Yönetimi

Şirketin yönetimine ilişkin esaslar nizamnamenin üçüncü faslında açıklanmıştır. Şirket tabii olarak bir yönetim kuruluna sahiptir. Yönetim kurulu beş ile on arasında üyeden oluşmaktadır. Yönetim kurulu üyeleri beş sene müddetle tayin edilirdi (madde 11). Üyelerin müddetleri sona erdikten sonra yönetim kuruluna seçilecek üyenin ilk yenilendiğinde kura ile ve ondan sonra kıdem itibarıyla her sene bir üyesi çıkarılarak yerlerine yeni üyeler seçilmekte idi. Çıkan üyenin yeniden seçilmesi mümkündü (madde 12).⁵¹

Yönetim kurulu ayda bir defa olmak üzere şirket merkezinde toplanmakta idi. Yönetim kurulunun toplanması için üye sayısının yarısının bir fazlası yeterlidir (madde 13). Yönetim kurulunda kararlar alınırken hazır bulunan üyelerin çoğunluğunun kararı geçerlidir. Eşitlik durumunda karar bir sonraki toplantıya ertelenirdi. Bu toplantıda da eşitlik devam ederse teklif reddedilirdi (madde 13).

Yönetim kurulu kararları zabıt defterine kaydedilirdi. Yönetim kurulu başkanı ve hazır bulunan üyeler bu zaptı imzalamakla yükümlü idiler (madde 14). Yönetim kurulu üyelerinin her birinin şirketin elli hisse senedine sahip olması gereklidir. Bu senetler şirketin sandığına emanet edilir ve üyelerin memuriyet müddetleri zarfında satılması mümkün olmaz, senetler üzerine “*satılması caiz değildir ibaresi*” yazılırdı (madde 15). Yönetim kurulu üyelerinden bir veya birkaçının vefatı veya istifası durumunda veya başka sebeplerden dolayı ayrılmaları durumunda yönetim kurulunda boşalan yerlere geçici olarak üye tayin edilirdi (madde 16). İdare meclisine kesin üye seçimi umumi heyet tarafından yapılmakta idi.⁵²

Yönetim kurulu her yıl bir başkan ve bir başkan yardımcısı olmak üzere yöneticilerini seçer, reisin veya vekilinin yanında vekâlet etmek üzere üyelerden birisi tayin edilirdi (madde 17). Yönetim kurulu üyeliğine sahip olup yabancı memleketlerde ikamet edenler veya geçici olarak bulunan üyeler yönetim kurulu toplantılarında kendilerine vekâlet etmek üzere üyelerden birini yazılı olarak tayin etme hakkına sahipti. Vekâlet edecek üyenin kendi oyu dâhil olmak üzere ikiden fazla oyu bulunamazdı (madde 18).

Yönetim kurulunun başlıca görevleri şirketin işlerini ve mallarını idare etmek, bununla ilgili kararlar alarak bu kararları uygulamak, şirketin yönetim kuruluna sunulan hesabını düzenlemek, paylaştırılacak teminat miktarını teklif etmektir. Yönetim kurulu başkanı şirketi hakkaniyetle yönetmek, şirket işlerini kontrol etmek ve şirketi gözetmekle yükümlüdür (madde 19). Öte yandan yönetim kurulu belli bir kanun çerçevesinde ve bir müddet için sahip olduğu iktidarı kısmen veya tamamen üyelerinden bir veya birkaç kişiye vekâlet yoluyla devredebilir. Hatta işlerin akıcı bir şekilde yürümesi ve bir neticeye bağlanması için dışardan dahi bir veya birkaç kişi vekil tayin edilebilir (20. madde).

⁵⁰ BOA, ŞD., 1257/0022, (021), Tarih: 9 Mayıs 1334 (9 Mayıs 1918); BOA, İ.DUİT., 120/32, 04-01.

⁵¹ BOA, A.DVN.MKL., 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335 (30 Mayıs 1917).

⁵² BOA, A.DVN.MKL., 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335 (30 Mayıs 1917).

Yönetim kurulu üyelerine şirketin hasılatından kendilerine tahsis edilen hisseden ayrı olarak, yönetim kurulunda hazır buldukları günler için hissedarlardan oluşan umumi heyetin belirleyeceği bir ücret verilirdi (madde 21).⁵³

d) Şirketin Umumi Heyeti

Şirketin umumi heyeti hakkında verilen bilgiler nizamnamenin dördüncü faslında yer almaktadır. Buna göre umumi heyet bütün hissedarların oluşturduğu bir topluluktur (madde 22). Heyet her sene şirket mali yılının ilk altı ayı zarfında olağan olarak toplanır. Bunun dışında yönetim kurulu icap ettiği takdirde umumi heyeti olağanüstü olarak davet edebilirdi. Şirketin yönetim kurulu, umumi heyetin yıllık toplantısını yirmi gün önce Ticaret Nezaretine bildirmekle yükümlü idi. Nezaret şirketin toplantısına katılmak için bir memur görevlendirirdi. Bu toplantı sonrasında yönetim kurulu ve müfettiş raporlarını içeren senelik bilanço, heyet-i umumiye zabıtları, toplantıda hazır bulunan hissedarların isimleri ve hisse miktarlarını içeren cetveldend dörder nüshanın Ticaret Nezaretine gönderilmesi zorunlu idi (madde 23).

Umumi heyete vekâleten veya asaleten katılmak için yirmi beş hisseye sahip olmak zorunlu idi. Bunun altında hisseye sahip olan hissedarların umumi heyete katılma olanakları yoktu. Hazır bulunan hissedarın her 25 hisse için bir oyu bulunacaktır. Ancak hissesi çok olan hissedarların 20'den fazla oyu bulunmayacaktır. Senelik umumi heyet toplantısı için davetnameler toplantıdan bir ay evvel gazeteler yoluyla ilan edilecektir (madde 25). Umumi heyette hazır bulunan hissedarların sahip oldukları hisselerin daha evvel bahsi geçtiği şekilde bir oya karşılık gelip gelmediğinin anlaşılması için bir inceleme yapılması gerekli idi. Bunun için hissedarların, hisse senetlerini on gün zarfında yönetim kurulu tarafından bildirilen mahalle teslim etmeleri zorunlu idi. Hisse senetleri yönetim kurulu tarafından incelenirdi. Bu usul davetnameler yoluyla hissedarlara bildirilmekte idi. Umumi heyetin ilk toplantısında hazır bulunan hissedarlardan asaleten ve vekâleten sahip oldukları hisse senetlerinin miktarı yeterli derecede olmadığı anlaşıldığında heyet-i umumiye ikinci defa toplantıya davet edilirdi. İkinci toplantıda hazır bulunan hissedarların hisse miktarının yeterli olup olmadığına bakılmaksızın toplantı yapılırdı. İkinci toplantının davetnameleri on günden evvel ilan edilmek zorunda idi. İkinci toplantı sırasında birinci içtimada müzakere olunmasına karar verilmiş olan konular müzakere edilir ve bir karara bağlanırdı. Birinci içtima ile ikinci içtima arasındaki müddet on beş günden az ve bir aydan fazla olamazdı (madde 26).⁵⁴

Umumi heyete yönetim kurulu başkanı başkanlık ederdi. Başkan mevcut olmakla birlikte yönetim kurulu üyelerinden birisi başkanlık vekâletine seçilirdi. Umumi heyette hazır olup en çok hisseye sahip olanlardan ikisi oy toplama hizmetini yerine getirirlerdi. Umumi heyetin kâtibi, reisi ile oy toplamaya memur olanlar tarafından tayin olunurdu (madde 27).

Umumi heyette müzakere olunan kararlar yönetim kurulu tarafından kayıt altına alınırdı. Bu kararlar yönetim kurulunun teklifiyle hissedarlara sunulur, hissedarlar konuyla ilgili tekliflerini yaparak mevzu umumi heyette tartışılırdı. Cetvele dâhil olmayan hususların umumi heyette tartışılması söz konusu olmazdı (madde 28). Umumi heyet bütün hesapların incelenmesi için gerek hissedarlar arasından gerekse dışardan bir veya daha fazla müfettiş tayin edebilirdi (madde 29). Her yıl toplanacak olan umumi heyet şirketin işlerine dair her sene yönetim kurulu tarafından takdim edilen layiha ve hesaplara ilişkin müfettiş tarafından verilen raporları görüşerek kabul veya reddeder ve temettü hissesi tayin ederdi. Yönetim kurulundan ayrılan üyelerin yerlerine diğerleri atanırdı. Yönetim kurulunun icap ederse iktidarını sonlandırabilirdi. Umumi heyetin şirketin bütün işleri için verdiği kararlar katidir (madde 30).

Umumi heyetin görüşmeleri bir deftere kaydedilir, reisi ile oy toplamaya memur olanlar ve kâtip tarafından imzalanırdı. Umumi heyet toplantısında hazır bulunan hissedarların isimleri

⁵³ BOA, A.DVN.MKL., 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335 (30 Mayıs 1917).

⁵⁴ BOA, A.DVN.MKL., 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335 (30 Mayıs 1917).

ve ikametgâhları ve sahibi oldukları hisselerin miktarı bir cetvele yazılır, mevcut olanlar tarafından imzalanır ve zabıt defterinin o günkü varakasına kaydedilirdi (madde 31).

Şirketin mali yılı, temmuzun başında başlar bir sonraki senenin haziran sonunda sona erer fakat şirketin ilk yılında mali sene istisna tutulur ve şirketin kuruluş tarihinden itibaren o senenin haziran ayının sonuncu günü esas alınır. Yönetim kurulu, şirketin yönetim kurulu kararlarını içeren defteri, gelir gider defterini ve diğer hesapları heyeti umumiye toplantısında heyete takdim ederdi. Umumi heyete katılma yetkisine sahip olan her hissedar söz konusu defteri ve hesapları inceleyip kontrol etme hakkına sahiptir (madde 34).⁵⁵

e) Şirketin Feshi

Şirket müddetinin uzatılması veya feshedilmesi durumunda takip edilecek esaslar da şirket nizamnamesinin sekizinci faslında açıkça belirtilmiştir. Buna göre şirketin idare meclisi şirketin devamına veya feshine karar vermek veya başka bir şirketle birleşme durumu için umumi heyeti toplantıya davet eder. Bu toplantıda şirketin feshine veya devamına ya da başka bir şirketle birleşmeye yönelik umumi heyet tarafından alınan karar hükümetin iznine tabi olacaktır (madde 40-41). Şirketin feshine karar verilmesi hâlinde toplanan umumi heyet şirketin tasfiyesi için gerekli olan işlemlere ve şirketin hesaplarıyla ilgili yapılacak işlere karar verecektir. Heyet-i umumiye şirketin mevcut olduğu zamanlarda olduğu gibi hesapların tasfiye edildiği esnada dahi iktidar ve yetkisini devam ettirecektir. Hesapların tasfiyesi için bir veya birkaç memur tayin edilecektir. Görevli memurlar umumi heyetin kararı ve hükümetin müsaadesiyle şirketin hukuk ve senetlerini diğer bir şirkete veya kişiye devredebilecektir (madde 42). Şirketin geleceğine yönelik umumi heyet tarafından karar alınması için şirket sermayesinin en az yarısına denk hisse senetlerine sahip hissedarların hazır bulunması şarttır. Aksi hâlde yapılacak toplantı ve müzakereler geçerli değildir (madde 43).

f) Şirketin Faaliyetleri

Şirket Galata'da Roman Hanında bulunmakta idi.⁵⁶ Şirketin nizamnamesinde belirtilen amaçlar doğrultusunda faaliyet göstermesi beklenen bir durumdur. Ancak bunu tam olarak gerçekleştirmediği anlaşılmaktadır. Esasen şirketin kurulma amacı umumiyetle Şark'ta tiyatrolar ve sinemalar inşa etmek ve işletmek, sinema şeritlerini ve sinema ve tiyatroya ait bütün malzemeleri imal etmek ve bunların ticaretiyle uğraşmak olarak gösterilmiştir. Bunun yanında her nevi ilancılığını yapmak, bizzat veya ortaklık suretiyle bu alanlarda faaliyette bulunmak da şirketin diğer amaçları arasındadır.⁵⁷ Şirketin faaliyetlerine bakıldığında ise sinema inşa edilmesi veya sinemaya veya tiyatroya yönelik malzeme üretimi söz konusu değildir. Şirket dağıtımçı olarak film şeritlerini genellikle Almanya'dan satın alarak sinemalarında gösterim yapmaktan veya bu şeritleri kiralamaktan öteye gidemedi. Şirket sinema ve tiyatro inşa etmek yerine İstanbul'daki mevcut sinema ve tiyatroları kiralarak faaliyet gösterdi. İstanbul'da çeşitli bölgelerde "Lüksenburg", "Royal", "Anfi (Amphi)" gibi sinema salonları kiraladı ve "Eski Fesni" adlı bir tiyatro oluşturdu.⁵⁸ Lüksenburg Sineması, Beyoğlu İstiklâl Caddesinde Lüksenburg Apartmanında kurulmuş bir sinemadır. Eskiden Lüksenburg kahvehanesi olarak hizmet vermekte idi. Sinema birçok el değiştirdi⁵⁹ ancak 1917'de Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Anonim Şirketi kurulunca bu şirketin işlettiği sinemalar içine dâhil oldu.⁶⁰ Royal Sineması, esasen Varyete ismiyle tanınan bir sinema idi.⁶¹ Beyoğlu İstiklâl

⁵⁵ BOA, A.DVN.MKL., 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335 (30 Mayıs 1917).

⁵⁶ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri 5. Şube (DH.EUM.5.Şb.), 55/10, (01-01), Tarih: 16 Kânunusani 1334 (16 Ocak 1918).

⁵⁷ BOA, A.DVN.MKL., 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335 (30 Mayıs 1917); BOA, MV., 247/10, Tarih: 25 Mart 1333 (25 Mart 1917).

⁵⁸ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemî (DH.EUM.VRK.), 28/53, Tarih: 23 Mart 1334 (23 Mart 1918).

⁵⁹ Mustafa Gökmen, *Türk Sinema Tarihi ve Eski İstanbul Sinemaları*, İstanbul 1989, s. 71.

⁶⁰ BOA, DH.EUM.VRK., 28/53, Tarih: 23 Mart 1334 (23 Mart 1918).

Caddesinde Halep Hanında bulunuyordu. Sinema muhtelif zamanlarda çeşitli kumpanyalara kiraya verilmekte idi.⁶² Sinema bir süre Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Şirketi tarafından işletildi.⁶³ Anfi Sineması ise Tepebaşı'nda bulunan eski Pathe sinemasıdır.⁶⁴ Anfi tiyatro şeklinde olan bina İstanbul Şehremanetine ait olup işletmecisi Sigmund Weinberg idi. Bina 1890'larda tiyatro olarak yapılmış idi. Ancak 1908'den 1942 yılına kadar sinema olarak kullanıldı.⁶⁵ Şark İttihat Sinema ve Tiyatro Anonim Şirketi kurulduktan sonra şirketin işletmesi olarak faaliyetini sürdürdü.⁶⁶

Şirket faaliyetlerini artırmak ve beklenen ticari faydayı sağlamak için genel müfettişliğe İtalyan tebaasından Mösyö Oscar Valendorya (Dandorya) getirildi. Şirket Mösyö Oscar'ın hizmetine özellikle ihtiyaç duymuş ve şirketin işletmelerinde belli bir standardı yakalamak için Oscar'ın çalışma saatlerinin uzatılmasını Dâhiliye Nezaretinden talep etmiştir.⁶⁷ Sinema Müfettişi tayin edilen İtalyan Oscar Dandorya'nın şirket tarafından gece yarısına kadar çalışmasına izin verilmesi talebi üzerine Oscar'ın ahval ve hüviyeti incelemeye alınmıştır.⁶⁸

Şirket, sinemacılık alanında dağıtımcı bir şirket özelliği taşıdığı için filmleri bu dönemde Almanya'dan satın alınmakta idi. Zira sinemacılıkta önemli yeri olan Fransa, İtalya ve İngiltere gibi devletlerle savaş dolayısıyla ticari ilişkiler kesilmişti. Şirket sinema filmli satın almak için şirket yöneticilerinden birisini yurt dışına görevlendirmekte ve hükümetin izni alındıktan sonra yurt dışına gönderilmekte idi. Örneğin bir dönem şirket müdürlüğünü yapan Yunan tebaasından Mösyö Simiryoti (Paul Antalos Simiryoti) sinema şeritleri satın almak için Alman Sefaretine bilgi vermiş ve sefaretin himayesinde olmak üzere Almanya'ya gitmek için Osmanlı makamlarından izin talep etmiştir. Simiryoti'nin Almanya'ya gitmesi için Enver Paşa'nın da Dâhiliye Nezaretine yazı gönderdiği görülmektedir. Enver Paşa'nın 16 Kânunusani 1334 / 16 Ocak 1918 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazıda, Galata Roman Hanında “*Şark İttihat Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi*”nin genel müdürü olan Yunan tebaasından Mösyö Simiryoti'nin sinema şeritleri satın almak için Bulgar treniyle Almanya'ya gitmesine müsaade edilmesi isteğinin Almanya Murahhaslığından rica edildiğini belirterek Simiryoti'nin şüpheli bir şahıs olmadığı takdirde seyahat etmesine izin verilmesini istemiştir.⁶⁹

Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti harekete geçmiş, Emniyet Umum Müdüriyetinden Mösyö Simiryoti ile ilgili bilgi sormuş, Emniyet Umum Müdüriyeti Simiryoti'nin sinema şeritleri satın alınması için Bulgar treniyle Almanya'ya gitmesinde herhangi bir sakınca olmadığını bildirmiştir.⁷⁰ Bunun üzerine Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi genel müdürü Mösyö Simiryoti Nezaret tarafından 18 Şubat 1334 / 18 Şubat 1918'de verilen tezkere ile 23 Şubat 1334 / 23 Şubat 1918 tarihinde Balkan treniyle Berlin'e hareket etmiştir.⁷¹

Şirket sadece sinema alanında faaliyet göstermemiştir. İstanbul ve İzmir'de operetler sahnelemiştir. Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi XIX. yüzyıldan itibaren özellikle Viyana ve Paris'te ortaya çıkan operetleri İstanbul'a getirmiştir. Bu alanda ünlü olan ve yaklaşık 40 kişiden oluşan “*Viyana Operet Kumpanyası*” öncelikle Beyoğlu'nda sahne almış

⁶¹ Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları (Yay. Haz. Resul Köse, Muzaffer Albayrak), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul 2015, s. 328.

⁶² M. Gökmen, *age.*, s. 68.

⁶³ BOA, *DH.EUM.VRK.*, 28/53, Tarih: 23 Mart 1334 (23 Mart 1918).

⁶⁴ M. Gökmen, *age.*, s. 73.

⁶⁵ M. Gökmen, *age.*, s. 65.

⁶⁶ BOA, *DH.EUM.VRK.*, 28/53, Tarih: 23 Mart 1334 (23 Mart 1918).

⁶⁷ BOA, *DH.EUM.VRK.*, 28/53, 003, Tarih: 23 Mart 1334 (23 Mart 1918).

⁶⁸ BOA, *DH.EUM.VRK.*, 28/53, Tarih: 30 Mart 1334 (30 Mart 1918).

⁶⁹ BOA, *DH.EUM.5.Şb.*, 55/10, (01-01), Tarih: 16 Kânunusani 1334 (16 Ocak 1918).

⁷⁰ BOA, *DH.EUM.5.Şb.*, 55/10, (04-06), Tarih: 9 Şubat 1334 (9 Şubat 1918).

⁷¹ BOA, *DH.EUM.5.Şb.*, 55/10, (010), Tarih: 3 Mart 1334 (3 Mart 1918).

ardından birkaç oyunu sahnelemek üzere İzmir'de sahne alınması planlanmıştır. Bunun için Dâhiliye Nezaretine başvuran şirket yol ruhsatı talep etmiştir.⁷²

Şirket yirmi beş yıllığına kurulduğu için daha sonraki yıllarda faaliyetlerine ilişkin veriler sınırlıdır. Şirket sermaye artırımına gittiği için aktif olarak varlığını sürdürmüştür. Çünkü şirketler mutaat olduğu üzere bir veya iki yıl içerisinde başarılı bir faaliyet göstermiş iseler sermaye artırımını için Ticaret Nezaretine başvuruda bulunmakta idiler. Nezaret evrakında bununla ilgili belge bulunmaktadır. Ancak şirketin ilerleyen tarihlerde faaliyetleri ile ilgili bilgiler kısıtlıdır. Şirketin feshi veya başka bir şirketle birleşmesi söz konusu olmamıştır. Çünkü şirket böyle bir karar alması hâlinde Ticaret ve Ziraat Nezaretine başvurmak ve izin almak zorundadır. Nezaret evrakında böyle bir veriye rastlanmamıştır. Şirket muhtemelen yirmi beş yılını tamamlayıp Cumhuriyet döneminde süresi dolunca ya feshedilmiş ya da başka bir isim altında faaliyetlerine devam etmiştir.

Sonuç

Sanayi İnkılabından sonra su kuvveti ve buhar makinelerinin kullanılmaya başlanmasıyla üretim artmış ve esnaf teşekkülleri anonim şirketlere dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nde ise 1850'lerden sonra yerli ve yabancı sermayedarlar anonim şirketler kurmaya başlamışlardır. Özellikle yabancı sermayedarlar kapitülasyonların kendilerine tanıdığı ayrıcalıklardan faydalanarak Osmanlı topraklarında çeşitli alanlarda faaliyet gösteren anonim şirketler kurmuşlardır. Bu alanlardan birisi de sinemacılık sektörü idi. Sinemacılık özellikle XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında yaygınlaşmaya başladı. Osmanlı Devleti'nde de geleneksel eğlence mekânlarının yer aldığı şehirlerde sinema, Batı kültürünü temsilen kolayca yayıldı. Sinemanın halk tarafından rağbet görmesi sinema faaliyetlerini de gerekli kılmıştır. Bu dönemde sinemacılık işleriyle genellikle yabancılar ve gayrimüslimler ilgilenmişlerdir. Bunlardan Sigmund Weinberg'i zikretmek gereklidir. Millî sinema denilebilecek işler daha çok yardım ve propaganda amaçlı olarak kullanılmış ve bu anlamda Türkiye'de sinema faaliyetleri devletin resmî veya yarı resmî kurumları aracılığıyla icra edilmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de sinema faaliyetleri yaygınlık kazanmıştır.

Sinema alanında şirketleşme çabası I. Dünya Savaşı yıllarında başlamıştır. Sinemacılık alanında şirketleşmenin gecikmesinin temel sebebi sermaye eksikliği, bu alanda yetişmiş iş gücünün olmaması, sinemacılık sektörüne yatırım yapacak sermayedarların bulunmaması idi. Osmanlı Devleti'nde sinema alanında faaliyet gösteren yabancı şirketlerin varlığı da bu alanda millî şirketlerin oluşumunu geciktirmiştir. Ayrıca Müslüman yatırımcının bu sektöre girmemesi, sektöre yatırım yapacak ve şirketler kuracak birikim ve bilgiye sahip olmaması da şirketleşmeyi geciktirmiştir. Sektörde genellikle yabancı şirketler ve gayrimüslimler faaliyet göstermiştir. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin millî iktisat politikası çerçevesinde millî şirketlerin yaygınlaşmaya başlaması sinemacılık sektörünü de kısmen etkilemiştir. Sinemacılıkta yapım olmasa da dağıtım alanında faaliyet gösteren yeni şirketler oluşturulmaya başlanmıştır. Sinemacılık alanında bu dönemde kurulan şirketler Türk ve yabancı ortaklıklı şirketlerdir.

İstanbul'da ve diğer şehirlerde sinema seyirci ve salonlarının artması, savaş nedeniyle muhasım devletlerle yapılan ticaretin azalmasına bağlı olarak film akışındaki aksaklık, millî sermaye yaratma çabası çerçevesinde millî şirketlerin kurulmaya başlaması, yabancı şirketlere denetim konulması gibi sebepler sinema alanında küçük olsa da bazı adımların atılmasına neden oldu. Osmanlı Devleti'nde sinema alanındaki şirketleşme İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin teşvikiyle ilk olarak I. Dünya Savaşı yıllarında gerçekleşti. Bu şirketler yabancı ortaklıklı şirketler idi. Söz konusu şirketlerden birisi de bu alanda nadir örneklerden birisi olan ve çalışmanın konusunu oluşturan Şark İttihat Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi'dir.

⁷² BOA, *Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri 6. Şube (DH.EUM.6.Şb.)*, 35/28, Tarih: 5 Recep 1336 (27 Nisan 1918).

Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi millî iktisat politikası çerçevesinde 29 Mart 1917'de kurulmuş olan bir şirkettir. Şirket yabancı ortaklıklı olup on bir bin Osmanlı lirası sermaye ve yirmi beş sene müddetle kurulmuştur. Şirketin kuruluş amacı ve faaliyet alanları umumiyetle Şarkta tiyatrolar ve sinemalar inşa etmek ve işletmek, sinema şeritlerini ve sinema ve tiyatroya ait bütün malzemeleri imal etmek ve bunların ticaretiyle uğraşmak ve her nevi ilancılığını yapmak, bizzat veya ortaklık suretiyle bu alanlarda faaliyette bulunmaktır. Şirketin kurucuları Osmanlı şairlerinden Celal Sahir, yazar Hikmet Bey, tüccardan Sigmund Wienberg, Ferdinand Raysor, dava vekili David Roso ve Kolombo Efendiler'dir. Şirket kurulduktan hemen sonra faaliyetlerini artırmış, İstanbul'da "Lüksenburg", "Royal", "Anfi" gibi sinema salonlarıyla "Eski Fesni" adlı bir tiyatro işletmeye başlamıştır. Şirket sadece sinema alanında faaliyet göstermemiştir. İstanbul ve İzmir'de operetler de sahnelemiştir. Şirket XIX. yüzyıldan itibaren özellikle Viyana ve Paris'te ortaya çıkan operetleri İstanbul'a getirmiştir. Bu alanda ünlü olan ve yaklaşık 40 kişiden oluşan Viyana Operet Kumpanyası şirketin girişimleriyle Beyoğlu'nda sahne almıştır. Şirketin faaliyetlerinin aktif olduğu bir yıl sonra sermaye artırımına gitmesinden anlaşılmaktadır.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki şirket, nizamnamesinde belirtilen amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterememiş, kendisinden beklenen rasyonel etkiyi yaratamamıştır. Zira şirketin Şarkta sinema inşa ettiğine veya sinema ve tiyatro malzemelerini ürettiğine dair bir veri söz konusu değildir. Şirket dağıtımçı olarak sinemalar kiralayarak film şeritleri satın alıp göstermekten veya bu şeritleri kiralamaktan öteye gidememiştir. Şirket yirmi beş yıllığına kurulduğu için daha sonraki yıllarda faaliyetlerine ilişkin veriler sınırlıdır. Şirket sermaye artırımına gittiği için aktif olarak varlığını sürdürmüştür. Çünkü şirketler mutad olduğu üzere bir veya iki yıl içerisinde başarılı bir faaliyet göstermiş iseler sermaye artırımını için Ticaret Nezaretine başvuruda bulunmakta idiler. Nezaret evrakında bununla ilgili belge bulunmaktadır. Ancak şirketin ilerleyen tarihlerde faaliyetleri ile ilgili bilgiler kısıtlıdır. Şirketin feshi veya başka bir şirketle birleşmesi de söz konusu olmamıştır. Çünkü şirket böyle bir karar alması hâlinde Ticaret ve Ziraat Nezaretine başvurmak ve izin almak zorundadır. Nezaret evrakında böyle bir veriye de rastlanmamıştır. Şirket muhtemelen yirmi beş yılını tamamlayıp Cumhuriyet döneminde süresi dolunca, ya feshedilmiş ya da başka bir isim altında faaliyetlerine devam etmiştir.

Sinemacılık alanında millî sermaye ve millî şirketlerin oluşturulamaması önemli bir eksikliklerdir. Ancak Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi bu alanda ilk olması ve kolektif bir iktisadi şuurun oluşması ve sinemacılık alanında faaliyet göstermesi açısından önemli bir girişim örneğini oluşturmaktadır.

Kaynakça

Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

Bâbiâli Evrak Odası Divan Kalemî Mukavelenameler (A.DVN.MKL.), Dosya: 63 / Gömlek: 2, 03-01, Tarih: 5 Şaban 1335/29 Mayıs 1333 (29 Mayıs 1917).

A.DVN.MKL., 63/2, Tarih: 8 Şaban 1335 (30 Mayıs 1917).

A.DVN.MKL., 64/27, Tarih: 22 Rebiulahir 1336/4 Şubat 1334 (4 Şubat 1918).

Bâbiâli Evrak Odası (BEO.), 4462/334628, 1-1, Tarih: 11 Cemaziyelahir 1330/3 Nisan 1333 (3 Nisan 1917).

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri 5. Şube (DH.EUM. 5.Şb.), 55/10, (010), Tarih: 3 Mart 1334 (3 Mart 1918).

DH.EUM.5.Şb., 55/10, (04-06), Tarih: 9 Şubat 1334 (9 Şubat 1918).

DH.EUM.5.Şb., 55/10, (01-01), Tarih: 16 Kânunusani 1334 (16 Ocak 1918).

- Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri 6. Şube (DH.EUM.6.Şb.)*, 35/28, Tarih: 5 Recep 1336 (27 Nisan 1918).
- Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemî (DH.EUM.VRK.)*, 28/53, Tarih: 23 Mart 1334 (23 Mart 1918).
- DH.EUM.VRK.*, 28/53, 3, Tarih: 23 Mart 1334 (23 Mart 1918).
- DH.EUM.VRK.*, 28/53, Tarih: 23 Mart 1334 (23 Mart 1918).
- DH.EUM.VRK.*, 28/53, Tarih: 30 Mart 1334 (30 Mart 1918).
- İrade Dosya Usulü (İ.DUİT.)*, 120/24, Tarih: 14 Kânunusani 1332 (27 Ocak 1917).
- İ.DUİT.*, 120/31, (01-01), 3-1,4-3, Tarih: 2 Cemaziyelahir 1335/25 Mart 1333 (25 Mart 1917).
- İ.DUİT.*, 120/31, (01-01), Tarih: 30 Cemaziyelevvel 1335/24 Mart 1333 (24 Mart 1917).
- İ.DUİT.*, 120/31, (01-01), Tarih: 6 Cemaziyelahir 1335/29 Mart 1333 (29 Mart 1917).
- İ.DUİT.*, 120/31, Tarih: 11 Şubat 1332/2 Cemaziyelevvel 1335 (24 Şubat 1917).
- İ.DUİT.*, 120/32, (01,2,3,4), Tarih: 18 Şaban 1336/29 Mayıs 1334 (29 Mayıs 1918).
- İ.DUİT.*, 120/32, 02-01, Tarih: 18 Şaban 1336/30 Mayıs 1334 (30 Mayıs 1918).
- İ.DUİT.*, 120/32, 04-01.
- İ.DUİT.*, 120/32, Tarih: 19 Şaban 1336/30 Mayıs 1334 (30 Mayıs 1918).
- Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)*, 249/101, Tarih: 18 Şaban 1336/29 Mayıs 1334 (29 Mayıs 1918).
- MV.*, 247/10, Tarih: 25 Mart 1333 (25 Mart 1917).
- Şûra-yı Devlet Evrakı (ŞD.)*, 1253/12, Tarih: 5 Nisan 1331 (18 Nisan 1915).
- ŞD.*, 1257/22, (021), Tarih: 9 Mayıs 1334 (9 Mayıs 1918).
- ŞD.*, 1257/22, Tarih: 15 Mayıs 1334/4 Şaban 1336 (15 Mayıs 1918).

Diğer Yayınlar

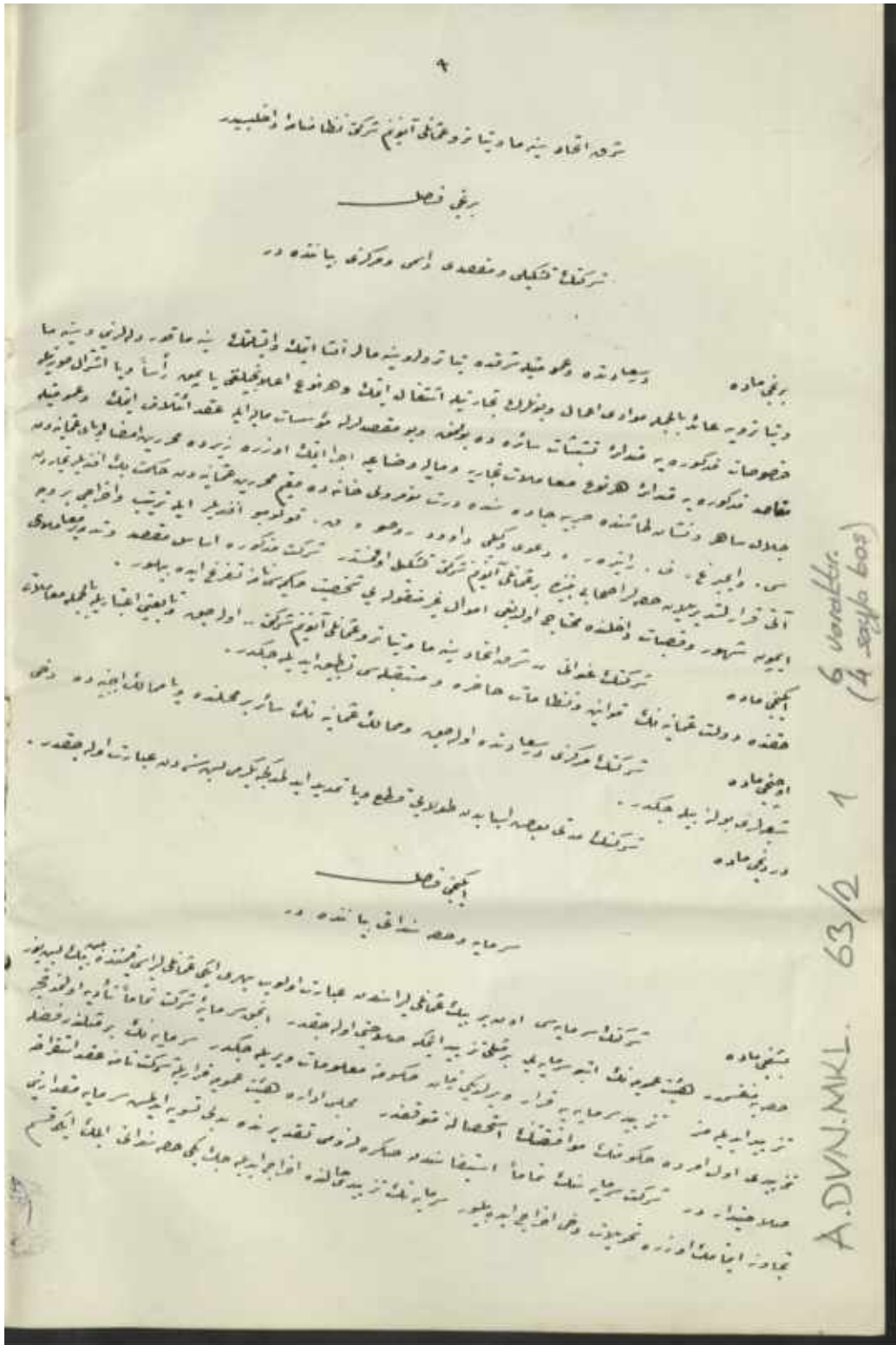
- Akçura, Gökhan, *Aile Boyu Sinema*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.
- Akgül, Hasan Hüseyin, *Zihniyet, Din ve İktisat, Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplumunun İktisadi Zihniyet Dönüşümü ve Tipolojik Analizi*, Açılım Kitap, İstanbul 2014.
- Akyıldız, Ali, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları* (Yay. Haz. Resul Köse, Muzaffer Albayrak), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul 2015.
- Aydın, Hakan, "Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya'da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910–1950)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 19, (2008), s. 61-74.
- Cevdet Reşid, "Sinema Hakkında Notlar I", *Yarın*, 1 Kânunuevvel 1337/1 Aralık 1921, Nr. 8, s. 12.
- Çeliktemel-Thomen, Özde, "1903 Sinematograf İmtiyazı", *Toplumsal Tarih*, No: 229, (Ocak 2013), s. 26-32.

- Çeliktemel-Thomen, Özde, “Denetimden Sansüre Osmanlı’da Sinema”, *Toplumsal Tarih*, No: 255, (Mart 2015), s. 72-79.
- Düstur*, Cüz-i Rabi, Maarif Nezaret-i Celilesinin Ruhsatıyla, Matbaayı Amire, İstanbul 1295.
- Gökmen, Mustafa, *Türk Sinema Tarihi ve Eski İstanbul Sinemaları*, İstanbul 1989.
- Gönen, Doruk, “İslam Hukukunda Mudarebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFİM)*, C. LXIII, S. 1-2. 2005, s. 193-212.
- Hayır, Celal, “The Turkish Cinema Between Its Inception and Downfall A Historical Overview”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S, 35, (Aralık 2014), s. 809-817.
- Kazgan, Haydar, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Şirketleşme*, Vakıfbank Yay., İstanbul 1999.
- Kemal Emin, “Bizde Sinemacılık”, *Temaşa*, 1 Nisan 1335/1 Nisan 1919, Nr. 15, s. 1-2.
- Keyder, Çağlar, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İletişim Yay., İstanbul 2009.
- Kurnaz Şahin, Feyza, “Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türkiye’de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 88, (Mart 2014), s. 1-35.
- Kurnaz Şahin, Feyza, *Osmanlıdan Cumhuriyet’e Harp Malûllerinin Sosyoekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2014.
- Kurt, Mustafa - Kuzucu, Kemalettin - Çakır, Baki – Demir - Kemal, “19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması”, *OTAM*, 40, (Güz 2016), s. 245-277.
- Mccaffrey, Donald W. - Jacobs, Christopher P., *Guide to the Silent Years of American Cinema*, Greenwood Press, Westport, Connecticut 1999.
- Odabaş, Battal, “Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belge(sel) Film ve Kurtuluş Savaşı Filmleri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S: 24, (2006), s. 205-212.
- Odabaşı, İ. Arda, *Milli Sinema Osmanlı’da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*, Dergah Yay., İstanbul 2017.
- Onaran, Alim Şerif, *Muhsin Ertuğrul’un Sineması*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.
- Özçelik, Selahittin, *Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK Yayını, Ankara 2000.
- Özön, Nijat, *Türk Sineması Kronolojisi (1895–1966)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968.
- Özuyar, Ali, *Devlet-i Aliyye’de Sinema*, De Ki Basım Yayım, İstanbul 2007.
- Reyhan, Cenk, *Osmanlı’da Kapitalizmin Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008.
- Scognamillo, Giovanni, *Türk Sinema Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2003.
- “Sinema Şirketi”, *İktisadiyat Mecmuası*, Yıl 2, S. 50, 29 Mart 1333/29 Mart 1917, s. 7.
- Şahin, Gürsoy, “Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaş Sırasında Rakip Devletlerle Olan Ticari İlişkilerini Düzenlemeye Yönelik Çabalarına Dair Bazı Tespitler”, *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi*, 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası, *Bildiriler*, C. 2, Çanakkale 2015, s. 177-195.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yay., 11. Baskı, İstanbul 2012.

- Temel, Mustafa, "Sinemanın Osmanlı'da Yaygınlaşmasında Sinema Dergilerinin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 40, (Ekim 2015), s. 777-792.
- Tolgay, Ahmet, *Sinema Albenisi, Beyaz Perde Üstüne Yazılar*, Meral-Tekin Birinci Vakfı Yayını: 2, Lefkoşa 1996.
- Toprak, Zafer, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2012.
- Yılmaz, Celali, *Osmanlı Anonim Şirketleri*, Scala Yayınları, İstanbul 2011.
- Yılmazok, Levent, *Türk Sinemasının Ulusal Karakterini Etkileyen Öğeler ve Seyirci Sinema İlişkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

Ek:

Ek-1 Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi'nin Nizamnamesinin İlk Sayfası

BOA, A.DVN.MKL., 63/2, 1-2.